

UDK 352.07(497.16 Bar)“13”(094)
340.07(497.16 Bar)“13”(094)
94(497.13 Bar)“13”(094)
izvorni znanstveni rad
primljeno: 23. listopada 2002.

Statuta et leges civitatis Antibari (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara)

Savo Marković

Barska plovidba, Bar, Crna Gora

Statut grada Bara najvjerojatnije je nastao prvih decenija XIV. vijeka, oformljen u procesu kodifikovanja pravila južne redakcije statuta istočnojadranskih gradova. Iako knjiga Statuta medievalnog Bara nije sačuvana, neke njegove zakonske odredbe moguće je rekonstruisati iz upućivanja citiranih u spisima kotorskog, dubrovačkog, venecijanskog i drugih arhiva, kao i na osnovu statuta susjednih jadranskih gradova. Državno-pravni okviri u kojima se nalazila komuna u periodu u kojem se utvrđuju gradske norme su se mijenjali, donoseći različite pravne tradicije kao moguću osnovu za rješenja temeljnih pitanja javnog i privatnog života zajednice. Njihovim se razmatranjem na posredan način stiče uvid u srednjovjekovnu gradsku društvenu strukturu, te dobijaju osnovne predstave o bazičnim pravnim institutima i normama.

Uvodna razmatranja

Jadranski gradovi su, uključivanjem u mediteransku trgovinu, već u ranom srednjem vijeku, stvorili uslove za privredni prosperitet; počev od XII v. međusobni poslovi i poslovi s gradovima na drugoj obali Jadrana imaju stalan karakter, što utiče na njihov dinamičan razvitak i istovremeno omogućava njihove jače i neposrednije veze, kao i olakšan pristup zrelim plodovima civilizacije i kulture.¹ Ali, ma koliko neki od njih bili prestižni, mediteranski gradovi su, kao i drugi, podložni istim zakonitostima; uzastopnim prilagođavanjima.²

Vladari su takođe, potrebom za tržištem, bili primorani da gradovima koji su doživljavali privredni, društveni i kulturni uspon daju izvjesne povlastice i prava, koja se uz domaće običaje, vjerovatno negdje u drugoj polovini XIII vijeka u jadranskim gradovima počinju fiksirati statutima³. Statut grada se, mada od tog momenta u pisanoj formi, mijenjao i dopunjavao, regulišući unutrašnji život grada, kao i sve složenije odnose u proširenoj komuni.

¹ Prof. Dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Statutarna pravila o pomorskoj havariji u srednjovjekovnim istočno-jadranskim gradovima, Pravni zbornik 1-2/2001, Podgorica 2001., str. 331.

² Fernand Braudel, Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II, Podgorica/Beograd 2001., str. 301. "Isti pejzaž zaleda predstavlja lice Jadrana na dugom rubu dinarskih Alpa, od predela Istre, pa sve do uzvišenja iznad Dubrovnika ili Bara"; str. 56.

Statuti su obuhvatali: pojedinačne odluke gradskih organa o nekom problemu, te najranije bivaju upisane u registar (statutsku knjigu) - oblik zakonika, koji je bio otvoren za upotpunjavanje novim odlukama i reviziju i izbacivanje starih - u koji su takve odluke, koje nastaju kasnije, bile upisivane. Statut Venecije je iz prve polovine XIII v. odn. iz 1255.; dubrovački statut potiče iz 1272.; u Kotoru najstarija poznata statutska odluka potiče iz 1301., dok je jedan *decretum* (notarski dokument) donijet još 1200. godine (u Zadru se takve isprave javljaju još 1146., a statut datira iz 1305.; u Dubrovniku 1164.; a u Splitu 1176., dok njegov statut datira iz 1312.⁴). Statut Budve tretira privatno-pravnu problematiku (naročito nasljeđivanje), gradsku redarsku službu, urbano-graditeljska pitanja (građenje kuća), uređenje komunalija, ustrojstvo vlasti, sudski postupak, nadležnost funkcionera, službenika i dr. U statutima se redigovalo i ono što je zakonodavac u datom trenutku smatrao nužnim, i to sam i samostalno, što je izraz posebnih lokalnih prilika vremena u kojem se takvo nužno rješenje moralo donijeti⁵.

Barski statut, koji do nas nije dopro u izvorniku, niti u kakvom cjelovitijem naknadnom dokumentu⁶, bio je redakcijski složen vjerovatno između kotorskog i budvanskog statuta. Funkcija notara pominje se 1252., a jedan akt opštinske uprave 1325. godine. Juridički izvori bili su lokalno običajno pravo, rimsko-vizantijsko pravo i statuti okolnih primorskih gradova, koji su već regulisali sličnu materiju, provjerenu dužim iskustvom⁷, tvoreći tako poseban pravni sistem, odjelit od onoga u zaleđu.

Među najranijim posrednim pomenima barskih zakona i odredaba potiče formulacija dokumenta od 19. maja 1330. godine: šestorica Barana primili su od jednog Kotoranina 300 perpera brskovskih, da mu ih vrate o danu sv. Stefana, prihvatajući odredbe domicilnog akta, a ne one propisane svim zakonima i odredbama grada Bara u pogledu roka plaćanja (*“renunciando nos supradicti omnibus legibus et statutis civitatis Antibari”*)⁸. Gradski statut je stoga svakako stariji. Slijede slične formulacije u kotorskim dokumentima: *“legibus, consuetudinibus et statutis civitatis Cathari, Ragusii, Antibari et cuiuslibet alterius civitatis”* (28. septembar 1335.)⁹.

³ Durde Bošković, Stari Bar, Beograd 1962., str. 282. *“U periodu od sredine 12 do druge polovine 14 vijeka donijeta je većina statuta srednjovjekovnih komununa u Italiji, južnoj Francuskoj i Dalmaciji”*, Novak Nikezić, Miraz u kotorskom pravu u prvoj polovini 14. vijeka, Istorijski zapisi - 1/1995, Podgorica 1995., str. 3.

⁴ Prof. Dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Statutarna pravila ... op. cit., str. 331.

⁵ Ibid. str. 332.

⁶ *Antivari und Dulcigno sind 1571 von den Türken erobert worden, wobei die Archive zu Grunde gingen. Sehr zu bedauern ist dies besonders bei Antivari, welches seit dem XI. Jahrhundert als eines Erzbisthums ein kirchliches Centrum dieser Länder war. Die alte Stadtbevölkerung kennen wir aus den Archivbüchern von Cattaro, Ragusa und Venedig.* Constantin Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Wien 1910. s. 5. *“Opšta slika o sadržini može se u slučaju barskog statuta malim dijelom dopuniti rekonstrukcijom zasnovanom na citatima u drugim dokumentima”*. Bar grad pod Rumijom, Srednji vijek - Dr Sima Ćirković, Bar 1984., str. 28. Postojala su mišljenja da Statut nije uništen već odnjet u Rim odn. Vatikan ili Veneciju; u crkvenom arhivu v. tvrdnje u *“Prečista Krajnska”*, Vasilije Lukić, Cetinje 1974., str. 40.

⁷ Istorija Crne Gore 2, tom 1, grupa autora, Titograd 1970., op. cit., str. 90-91. Statuti Leccea izdati 4. jula 1445. regulisali su npr. 4 materije od lokalnog interesa: I gradske i oblasne dacije, II oporezivanje ljudi i dobara, III javni red, IV održavanje zidina i opkopa. Određeni su zadaci gradonačelnika; građani su se obavezivali na pristojno držanje i poštovanje ljudi i njihovih dobara, odričući se svake vrste nasilja, pri čemu se držanje oružja nije opravdavalo. Luigi Carducci, Storia di Salento, La Terra d'Otranto dalle origini ai primi del Cinquecento, Galatina (LE), 1993. p. 303-304.

⁸ Risto Kovijanić, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, Istorijski zapisi 3-4, godina XXVI, knjiga XXX, Titograd 1973., str. 226. Ruža Ćuk, Srbija i Venecija u XIII i XIV veku, Beograd 1986., str. 226.

⁹ Monumenta catarensia, volumen 2 (druga knjiga kotorskih notara, god. 1329., 1332-1337), priredio Antun Mayer, JAZU-CANU, Zagreb 1981., str. 237-38, 318.

Propašću srpske države, postajući autonomna ili samostalna komuna, Bar je prihvatajući vlast crnogorskih dinasta Balšića ili Venecije tražio da mu se potvrde statut i "papske i carske privilegije" koje je ranije dobio¹⁰. Statut Bara se izričito pominje 1406. godine, prilikom utvrđivanja stare gradske samouprave od strane Mlečana¹¹. Uspostavljanjem svojeg suvereniteta Mletačka republika je garantovala Baru, *inter alia*: da će vladati prema Statutu i da će braniti grad; da će vršiti sudsku vlast samo uz sudjelovanje gradskih sudija, zadržavajući pravo da se potestat sa odlukama ne složi. Barani su tražili "da svi gradski posjedi u zidinama i izvan njih budu slobodni", sa čime je u vezi pominjanje "*gratie imperialis*", na osnovu čega su neki autori zaključivali da je i car Dušan 1351. ne samo potvrdio imunitetna prava Bara nego i "*Ecclesias praecipue autem abbatiam s. Mariae de Rotezo*"¹². Statut su potvrđivali i kasniji srpski vladari: tako je u katedrali sv. Đura namjesnik despota Stefana Masarak pokušao da gradsko vijeće podvrgne zakonima koji su vladali u despotovoj državi, ali, pošto je saslušao odgovore, gradu je ostavio njegov stari statut:¹³ "*Masarachius vero die superus inscripto convento egit cum nobilibus viris Antibarensibus in Ecclesia S. Georgi, ut civitas Antibarensis novam legum formam acciperet, et sub Stephani imperio aequo ac pacifico jure regeretur. Cumque is, caeterique omnes jus integrum Antibarense spectassent, uno consensu decreverunt, ut eodem jure judicia fiant, et aequitas regnet*"¹⁴.

U Budvi su mletački rektori primjenjivali izvjesne odredbe barskog statuta. I sami Budvani su tražili da im se priznaju povlastice kakve imaju Barani.¹⁵

Poveljom iz 1441. despot Đurađ Brankovića je Budvi dao "zakon" kakav ima Bar: "*la mia signoria li fexe gratia, la qual usanca ha la mia città de Antivari quella uxanca che abbia città de la mia signoria Budua ... et in tutto altro che habbiano quella usanza, che ha Antivari ...*"; odn. u prevodu šire formulacije: "Po milosti Božjoj *Signore de Schiavonia, de Genta, despoto Zorzi. Che sia manifesto a chadaun*, kako su pred moje Gospodstvo došli poštovani Budvani i obratili mi se moleći da im moje Gospodstvo dozvoli iste običaje koje ima grad mojeg Gospodstva Bar ... moje Gospodstvo je dozvolilo da iste običaje koje ima grad mojeg Gospodstva Bar ima i grad mojeg Gospodstva Budva, izuzev ..., a u svemu ostalom da imaju iste običaje koje ima Bar ..." ¹⁶. Navedeni tekst povelje ponekad se shvata tako kao da je Budvi bio dodijeljen "statut" kakav

¹⁰ Bar grad pod Rumijom, grupa autora, Bar 1984., str. 29. Neki od državnih dokumenata Balšića nastali su Baru.

¹¹ D. Bošković, op. cit., str. 282.

¹² Momčilo Spremić, Ratačka opatija kod Bara, Zbornik Filozofskog fakulteta, knjiga VIII, Spomenica Mihaila Dinića, 1, Beograd 1964., str. 195.

¹³ D. Bošković ... op. cit., str. 282.

¹⁴ Ivan Marković, Dukljansko-barska metropolija, Zagreb 1902., str. 117.

¹⁵ Istorija Crne Gore 2, tom 1, op. cit., str. 259.; Žika Bujuklić, Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune, Nikšić 1988., str. 26.

¹⁶ Nikola Vučković, Srednjovekovni statut grada Budve, Budva 1970., str. 12-13. Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 77: izuzev "*...quello che semena su le terre de la mia signoria che debiamo pagare septimo e quelle vigne, le qual sono su li terreni de la mia signoria, che pagano decimo; e che i sia perdonato doana de becharia, e altre doane debiano pagare alla mia signoria*". U navedenom Vučkovićevom djelu, str. 50-114. data su poglavlja budvanskog statuta, od kojih su prenijeta neka na koja upućuju posredno izvedene norme barskog statuta: I Knezeve regalije; II O slobodi onoga ko dođe da stanuje u zemlji; III O čemu mora da sudi car; IV O knezu koji prvi put dolazi; V O dva statuta; VI O onima koji ne poznaju običaje; VII O svečanosti patrona; VIII O gradnji kuće; IX O obnovi kuće; X O vratima prema susjedu; XI O stepenicama; XII O temeljima; XIII O temeljima stepenica; XIV O prozoru više kuće; XV O rušenju temelja; XVI O zidu između susjeda; XVIII O trošnom zidu; XIX O bunaru; XX O medi između dvije kuće; XXI O olucima; XXII O prostoru koji ide koso; XXVI O unajmljivanju kuće; XXVIII O danu mljevenja; XXIX O popravljivanju kanala; XXX O mlinu maslina; XXXI O pekarima; XXXII O sadenju vinograda; XXXV O onima koji uzimaju predujam za rad; XXXVI O zakupu; XL O tome da se ne smiju saditi stabla blizu susjedovog zemljišta; XLIII O zemlji i vinogradu datom na dio i kući u najam; XLIV O polju datom na rad na dio; LI O nestru-

ima Bar. Međutim, već i po nekim izuzecima koji se u povelji navode, može se zaključiti da se *uxance* o kojima je tu riječ odnose na obaveze grada prema vladaocu. Zabune potiču već iz XV v. kada je sastavljač popisa budvanskih privilegija akt o predaji Budve Veneciji pod uslovom da se potvrde privilegije i prava koja su imali od despota Đurđa registrovao ovako: “*Contiene la resa volontaria de Buduani seguita primo agosto l’anno dell’humana redentione 1442 con statuti d’Antivari*”.¹⁷

Ipak, da riječ *usanza* (*uxanca*) u ovom slučaju treba prevesti kao “zakon”, a ne “običaj”, vidi se iz teksta Budvanskih anala (*Annali di Budua*) kanonika Krsta Ivanovića iz 1650. godine, gdje se kaže da je predaja Budve “primljena od strane Mletačke republike uz priznanje svih zakona koje je grad uživao pod despotom Đurđem, i koji su bili jednaki sa onima koje je uživao grad Bar” (“*...che fu accettata ed admissa per nome della suddetta repubblica con tutte le leggi che questa città godeva sotto Giorgio Despot che erano uniformi con quelle della città di Antivari*”).¹⁸

Mletačke privilegije Baru iz 1443. utvrđuju i postavljanje “*potestas terrae*” na po dvije godine, poštovanje statuta, da sve *carte* i *instrumenta* radi gradski notar prema statutu, kao i odgovarajuće poreske olakšice na prodaju vina i ulja.

Kako je Bar došao pod tursku vlast na osnovu priznanja “privilegija” njegovom stanovništvu, to je i krajem XVI i u XVII v. imao izvjesne povlastice koje je Porta priznavala, Venecija u Carigradu diplomatskim putem podržavala, a lokalne turske vlasti pokušavale da ugroze i ukinu¹⁹.

čnom radu; LII O završavanju posla; LIII O slobodnim službenicima; LIV O mjerama i tegovima; LV O carini na meso; LVI O tegovima u mesarnici; LIX O namirnicama; LX O dovoženju žita morskim putem; LXI O zabrani kupovanja namirnica; LXII O zabrani uvoza vina; LXIII O zabrani kupovanja vina u gradu; LXV O zabrani građaninu da bude notar; LXVI O kurvama; LXVII O onima koji prodaju ribu; LXVIII O kovčegu opštine; LXIX O određivanju carine; LXX O danu kada se biraju opštinski službenici; LXXI O izabranim službenicima; LXXII O izabranim ambasadorima; LXXIII O izboru notara; LXXIV O ispravi s pečatom opštine; LXXV O arbitrima; LXXVI O dužnosti onoga ko putuje iz zemlje da odredi punomoćnika; LXXVII O udvornosti; LXXVIII O osobi zbog koje je sazvano Vijeće; LXXIX O zabrani odavanja riječi; LXXX O kancelaru, LXXXI O dva ureda; LXXXII O nabavljaču; LXXXIII O seniciju i vataku; LXXXIV O advokatu; LXXXV O svim službenicima koje treba izabrati; LXXXVI O sakupljanju poreza; LXXXVII O sudenju; LXXXVIII O predmetu koji su rješavali sudije i vijećnici; LXXXIX O pozivanju na sud; LXXXX O tome da se ne putuje izvan zemlje za vrijeme rasprave; LXXXI O sumnjivom sudiji; LXXXII O sudenju onome ko nema onoliko za koliko je tužen; LXXXIII O simoniji; LXXXIV O zabrani druženja sudija i kancelara sa strankama; LXXXV O danu suđenja; LXXXVI O zabrani podnošenja tužbe za vrijeme žetve i berbe; LXXXVII O sudenju u odsustvu; LXXXVIII O onima koji neće da odgovaraju na tužbu; LXXXIX O udatoj ženi koja je pozvana na sud; C O odgovoru na tužbu; CI O protivrječu žene u parnici muža; CII O ispravi i svjedocima; CIV O onome ko prije tuži; CV O parnicenju s osobom koja posjeduje stvar; CVI O dokazima u sporu na sudu; CVII O zapljeni stvari od strane suda; CVIII O priznanju advokata; CIX O presudi sudija, arbitara i galdala; CX O optuživanju stranca; CXI O dokazima na sudu; CXIII O svjedocima; CXIV O predlaganju svjedoka u sudu; CXV O lažnom svjedočenju; CXVI O zaklinjanju svjedoka; CXVIII O svjedocima između građana i Slovena; CXIX O pozivanju svjedoka; CXX O tome kako mora svjedočiti klerik; CXXI O roku u kome sudije moraju donijeti presudu; CXXII O sporu za dug s ispravom; CXXIII O dugu opštini; CXXIV O notarskoj ispravi koja je izdata u skladu sa Statutom; CXXV O lažnoj ispravi; CXXVI O staroj i novoj presudi; CXVII O katastiku; CXXVIII O tome gdje se može tužiti klerik; CXXIX O nesmetanom četrdesetogodišnjem posjedu; CXXX O prigovaranju; CXXXI O zabrani osporavanja dugova; CXXXII O traženju duga od stranca; CXXXIII O ulaženju u posjed bez dozvole; CXXXIV O nadenjoj stvari; CXXXV O ženidbi sinova; CXXXVI O diobi braće; CXXXVII O ženidbi i udaji djece, CXXXVIII O udatim kćerima; CXXXIX O zabrani davanja tuđe stvari u miraz, CXL O posjedovanju miraza; CXLI O traženju naplate duga i miraza; CXLIII O zabrani otuđivanja miraza; CXLIV O diobi zeta i snaha; CXLV O posjedovanju udovičke postelje; CXLVI O podjeli oca sa sinovima; CXLVII O udaljavanju sinova iz kuće; CXLVIII O razbaštinjenju djece; CXLIX O drugoj ženi; CL O djeci prve i druge žene; CLI O usvojenoj djeci; CLII O diobi između svih; CLIII O prodavačima opštine; CLIV O podjeli suvlasništva; CLV Kako se mora prodavati posjed; CLVII O kupovanju životinja na trgu; CLVIII O zalogu na pokretninama; CLIX O zalogu na nekretninama; CLX O iznosu novca zbog kojeg se drži zalog; CLXI O tome da otac i majka ne odgovaraju za dugove djece; CLXII O plaćanju duga za oca i majku; CLXV O tome da se ljudi u zatvoru ne mogu obavezati; CLXVI O

Za vrijeme Turaka, koji u početku nisu dirali u zatečeni komunitet, barski patriciji i ostali hrišćani činili su cjelinu - *Universitas*, koja je u odnosu na zvaničnu vlast nastupala prema inostranstvu kao samostalni činilac. Komuna je imala pečat, sekretara i vijeće (patricija). Ugled i bogatstvo patricija ipak nisu posebno potvrđeni. Na nekim predstavkama nalazili su se potpisi cijelih grupa patricijata (1614.); Dubrovačka republika je redovno odgovarala na takva pisma titulišući adresata sa: "*Comunità di Antivari*".

Možda je u Baru postojala vrsta Vijeća koje je imalo vlast nad hrišćanima i branilo crkvena prava. Sa potiskivanjem katolika došao je pod udar i privilegovani status opštine (1632.) pa

testamentu; CLXVII O zabrani uticaja na sastavljanje testamenta; CLXVIII O vjerodostojnosti testamenta; CLXIX O više testamenata; CLXX O testamentu učinjenom izvana; CLXXI O testamentu redovnika, CLXXII O mogućnostima raspolaganja imovinom u testamentu bez obzira na djecu; CLXXIII O testamentu žene koja ima nasljednika; CLXXIV O testamentu žene bez nasljednika, CLXXV O testamentu sinova; CLXXVI O traženju dugova onoga koji je umro bez testamenta; CLXXVII O kleriku koji umre bez testamenta; CLXXVIII O rasipniku, CLXXIX O testamentu sa svjedocima; CLXXXI O tome da nagrada za pisanje testamenta ne može biti veća od 12 groša; CLXXXII O tome ako požar zahvati masline; CLXXXIII O dužnosti gašenja požara; CLXXXV O kradi opštinske stvari; CLXXXVI O zaticanju čovjeka u kradi; CLXXXVIII O kradi sluge i sluškinje; CLXXXIX O preotimanju sluge i sluškinje; CLXXXX O kradi sa slugom i sluškinjom; CLXXXXI O onome ko izvrši osvetu; CLXXXXII O izdaji; CLXXXXIII O falsifikovanju pečata opštine; CLXXXXV O stanovanju stranaca u našem gradu; CLXXXXVI O zabrani naplate dugova za strance; CLXXXXVII O protjerivanju žene iz kuće; CC O klupi; CCI O nadstrešnici i svodu; CCII O uzimanju na zajam; CCV O staratelju maloljetnika; CCVI O zabrani da dvojica tuže za istu stvar; CCVII O pravu govora na sudu; CCVIII O zabrani zaduženja miraza; CCX O Celestrini; CCXI O toku vode; CCXII O osobi koja je umrla bez testamenta; CCXIII O traženju nezadovoljne žene; CCXIV O davanju nekretnina crkvi; CCXVIII O zabrani davanja dojenčeta; CCXIX O dužnosti građana da jedan drugoga brani; CCXX O cedulji o porezu; CCXXI O zabrani slanja pisama protiv opštine; CCXXII O zabrani otuđenja miraza; CCXXIV O zabrani magacimiranja soli u gradu; CCXXVI O zabrani prodaje stranog vina u gradu; CCXXVIII O nagradama za hvatanje kradljivaca; CCXXIX O zabrani rada nedjeljom; CCXXI O zabrani ponovnog izbora za sudije, kapetane i nabavljače prije isteka roka od 4 godine; CCXXXIII O građaninu pozvanom na sud; CCXXXIV O zabrani kupovanja vladaočevog posjeda; CCXXXV O tome da se ne može vjerovati ispravi napisanoj rukom dužnika; CCXXXVI O neprihvatanju opštinske službe; CCXXXVII O tome da se ne može poništiti isprava putem vladara; CCXXXVIII O neprihvatanju kapetanije; CCXXXIX O plaćanju poreza na kupljeni posjed, CCXXXII O porezu na prihod; CCXXXIII O žalbi na presudu; CCXXXIV O pravu prekupa posjeda; CCXXXV O zabrani nošenja bačava izvan grada; CCLXXXII O zabrani primanja životinja u zalog; CCLXXIV O zabrani izvoza žita iz grada; CCLXXV O zabrani slanja vojske izvan zemlje; CCLXXVI O tome da se može zavještati rođacima-strancima; CCLXXVII O tome kako se moraju nadoknaditi troškovi u žalbenom postupku; CCLXXVIII O tome da se ne smiju davati na rad posjedi strancima koji ne stanuju u zemlji; CCLXXIX O tome kako se bira notar naše opštine; CCLXXX O nagodbama; CCLXXXII O tome da svi službenici koji su izabrani moraju ostati dvije godine u kontumaciji; CCLXXXIV Šta se podrazumijeva pod Malim vijećem; CCLXXXV O opštinskom Malom vijeću; CCLXXXVI O Školi tijela Isusova; CCLXXXVII O dobu starosti vijećnika; CCLXXXIX O žalbama; CCLXXXX O nagradama za suđenje; CCLXXXXI O udatoj ili neudatoj ženi; CCLXXXIII O tome da je imovina muža opterećena jamstvom za miraz žene od časa kada je žena dovedena u kuću; CCLXXXIV O tome da u slučaju smrti muža ne bude na štetu žene to što nije prigovorila zauzimanju muževljevih nekretnina; CCLXXXV O tome da dužnik mora biti osuđen ako povjerilac od njega traži dug.

¹⁷ Istorija Crne Gore 2, tom 1, op. cit., str. 91.

¹⁸ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 26.

¹⁹ Vuk Vinaver, Privilegije grada Bara, Istorijski zapisi, godina XV, knjiga XIX - 1, Titograd 1962., str. 65.

se u cilju odbrane prava išlo Sultanu.²⁰ Komuna Bara pisala je naročito u periodu 1638.-40. Dubrovniku o raznim poslovima, potpisujući pisma sa "*Miseri et infelici christiani della comunità di Antivari*"²¹.

I. UREĐENJE GRADA:

NADLEŽNOSTI UPRAVE, FUNKCIONERA I SLUŽBENIKA

Vjerovatno su bile regulisane neke od najvažnijih gradskih funkcija: na početku uobličavanja gradske autonomije prvi čovjek je *comes* (čija su ovlaštenja zavisila od gradske autonomije u odnosu na centralnu vlast, a mogao je biti i domaći čovjek; uglavnom je imao pravo na dio prihoda od prometa roba i zemljišnih dažbina "*acrostico*", dio sudskih taksi, novčanih globi itd.), a u mletačko vrijeme rektor odnosno potestat, koji je, između ostalog, pregledao i račune i kontrolisao gradske finansije. *Capitaneus* (1347. pominje se kefalija) je imao manje ingerencija od gradskog kneza, a ticale su se gradske bezbjednosti i garantovanja legaliteta (slično kasnijem mletačkom *castellano*); od ostalih *officiales* pominju se: carinici (1335.: "*magistorum et portulanorum fluminum et mercatorum...*", koji su posao dobijali vjerovatno na osnovu javne licitacije i ugovora koji bi sklopili sa Opštinom); *ambassatores* - izaslanici, *procuratores* - koji su iznosili na dražbu zemljište sekvstrirano u korist Opštine, utvrđivali opštinske mjere, zastupali Opštinu pred sudom, određivali neke poreze i vršili obračune. Crkvene prokuretoare je postavljao nadbiskup²²; prilikom preuzimanja dužnosti polagali su zakletvu, a starali su se o dobrima crkve²³.

Judices nisu presuđivali samostalno, već sa gradskim vijećima, ili su bili svjedoci u vijećima izvršnih organa. U ranom mletačkom periodu opštinske interese pred sudom zastupala su dvojica sudija. *Consilijari* su pomagali rad sudija, stvarnih organa gradske autonomije, kako ih pominju dubrovačka pisma upućena barskoj opštini²⁴; *cancellari* su obavljali poslove opštinske uprave i prenosili naređenja sudija u posebna akta²⁵; pominju se *Hieronimus Proculianus de Antibaro cancellarius Ragusii - 1526.* i Antun Prokulijan, od 1557. splitski i 1564. šibenski kancelar (koji je 1567. g. pisao: "*minori cancellieri scriveano i contratti privati, le deliberationi et i fatti publici i maggiori*"²⁶), notari, *camerlengo* (komornik, blagajnik), administratori i dr.

O organizaciji javnog života govori posredno podatak iz 1247. ("*comes Johannes convocavit seniores et populum Antibari*"²⁷); 1281. pominje se jedan Dubrovčanin kao "*nuntius communis et hominum Antibari*"²⁸; na početku XIV v. pominju se "*Judices, consilijarii et comune civitatis Antibari*", zatim "*Maius et generale consilium*"; "*majori et generali consilio seu tota universitate dicte civitatis*"; 1428.: "*tres...Judices jurati...cum majori et minori consilio*"²⁹. Malo vijeće je

²⁰ Bar grad pod Rumijom, ... op. cit., str. 61.

²¹ Vuk Vinaver, Privilegije... op. cit., str. 65.

²² Marin Bici, Iskušenja po putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. godine, Budva 1985., str. 97. *Antonius Proculiano* imenovan je od strane barskog nadbiskupa 6. januara 1611. za prokuratora crkve Sv. Marije.

²³ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 63-64.

²⁴ Ibid., str. 49.

²⁵ Ibid., str. 56-57.

²⁶ D. Bošković ... op. cit., str. 270. Šime Ljubić, *Comissiones et relationes Venetae*, sv. III: *Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, volumen undecimum, Zagrabiae 1880., p. 209.

²⁷ Još ranije, u *Barskom rodoslovu* (XII v.), o narodnoj volji i zboru vladara kaže se: "*Post haec populi congregantes se constituerunt regem Gradihnam...*" D. Bošković, op. cit., str. 281.

²⁸ D. Bošković ... op. cit., str. 266. Irmgard Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Beograd 1960., str. 123.

²⁹ I. Marković ... op. cit., str. 198.

bilo upravno tijelo i izvršni organ, zajedno sa knezom. Godine 1447. pominje se “*maius et generale consilium*”; a 1501. “*Conseglio segreto*” koje je kao izvršni organ ulazilo u sastav Velikog i opšteg vijeća. Vrlo je vjerovatno da je negdje od 1423. pa do 1512. vlast u gradu bila u rukama patricijata, a na račun Velikog vijeća, najznačajnijeg kolektivnog organa, kada su nakon građanskih nemira uspostavljena dva vijeća: patricijsko i pučko, uz postojeće Malo vijeće,³⁰ a zabilježen je i pomen njihove “*palazzo di comun*”.

Barska komuna, poput dubrovačke, donosi pojedinačne akte, odn. odluke radi zaštite svojih građana: 27. juna 1325. stigao je iz Dubrovnika protest na odredbe kojima se ustanovljava naplata 3% carine od vrijednosti robe koja se pronese kroz Bar, iako su Barani u Dubrovniku plaćali samo 2%.³¹ Godine 1435., međutim, barska komuna je tražila da Dubrovčani smanje carinu za proizvode koje Barani samo pronose kroz njihov grad.³² Izvoz ulja u Dubrovnik šezdesetih godina XVI v. pratila je rastuća carinska stopa od 4%.

Odlukom mletačkog senata iz 1443. izričito se tražilo da Barani usklade mjere za vino i ulje sa mletačkim.³³ Poznato je da je 1494. osim izvoznih taksi za vino i ulje bilo i taksi na slatkovodnu ribu³⁴, a 1553. pominju se četiri vrste carina: na konje, stoku, na brodove (“*scaffa*”) i na promet ostale robe.

Gradska autonomija očitovala se i u kovanju sopstvenog novca još od vremena Đurđa I Balšića do 1443. godine, kada se pojavljuju barsko-mletački bagatini.

Fiskalna komora Bara je u XVI vijeku naplatu dažbina povjeravala zainteresovanima na javnoj dražbi; primljeni novac komornik je morao odmah proknjižiti, pod kaznom od 100 dukata komorniku i od 50 dukata pisaru za svaki slučaj, uz lišenje funkcije. Novac od kazne namijenio bi se gradnjama u gradu. Komuna je još 1409. organizovala “*laboria publica*”³⁵. “Može se smatrati za izvjesno da je grad do neke mjere kontrolisao svoju izgradnju, poput Kotora”³⁶. Vjerovatno su donošene i posebne odredbe o proporcionisanju i određivanju pravca pružanja gradskih ulica, kao i o “*casale*” u gradu, na kojima se mogla graditi kuća. Godine 1456. bilo je određeno da se iz sredstava barske blagajne opravi kneževa palata³⁷.

Komuna je raspolagala prilično velikim posjedima, za koje je mletački senat 1450. potvrdio opštinsku zabranu barskim kneževima da ih dijele³⁸, odnosno da ni jedan građanin “ne može od Venecije dobiti privilegiju ili proniju³⁹ sve dok živi u Baru”, što se nije odnosilo i na komunalna zemljišta koja su ranije pripadala Balši III Balšiću i srpskim despotima, kojima su Mlečani mogli slobodno raspolagati.⁴⁰

³⁰ O organizaciji vlasti u Baru u periodu 1512.-1553. vidi u Mr Savo Marković, Izvještaj potestata Andrije Capella o građanskim nemirima u Baru 1512. godine, Istorijski zapisi, Godina LXXII, Br. 1-2/1999, Podgorica 1999., str. 189.

³¹ D. Bošković ... op. cit., str. 276. Istorija Crne Gore 2, tom 1 ... op.cit., str. 44.

³² D. Bošković ... op. cit., str. 277.

³³ Ibid., str. 234.

³⁴ Bar grad ... Dr Bogumil Hrabak ... op. cit., str. 48.

³⁵ Istorija Crne Gore 2, tom 2, grupa autora, Titograd 1970., str. 306.

³⁶ Istorija Crne Gore 2, tom 1, op. cit., str. 198.

³⁷ D. Bošković ... op. cit., str. 287.

³⁸ D. Bošković ... op. cit., str. 273.

³⁹ “Pronija” je imanje dobijeno od vladara za vršenje vojne službe.

⁴⁰ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 83.

Godine 1525. bila je zabranjena naplata bilo kakvih starih novčanih doznaka (*"boleta"*). Barska komora je obavljala novčane operacije i za mletačku državu u vezi sa prijemom novca za prodatu državnu so od lokalnog prodavca soli⁴¹, pri čemu su se plaćale dažbine (*"Datium salis"*), od ovog posla koji se davao u zakup.

Održavanje mletačke posade u gradu takođe je zahtijevalo određene troškove. Poznato je da je u Baru bilo i pronijara⁴², dok su se, sa druge strane, na dnu društvene ljestvice nalazili otroci, vlastaci (*vlastacii*)⁴³, posluga i robovi (XIII v.)⁴⁴

II. PRIVATNOPRAVNI ODNOSI

SVOJINSKOPRAVNE ODREDBE

Najnepotpunije je u statutima primorskih gradova regulisano privatno pravo, ostavljajući širok prostor za supsidijarnu primjenu običajnog prava, kao i za lakše prodiranje pravila recipiranog rimskog prava.⁴⁵

1. Prema jednoj statutskoj odredbi traženo je da se svaka prodaja nekretnina vrši javno, oglašavanjem zvukom zvona. Javno oglašavanje prodaje nekretnina i sačinjavanje notarske karte o prodaji iste ušlo je u statutarna prava jadranskih gradova iz italijanskih primorskih gradova već od XIII v., a od prve i druge decenije XIV v. takve propise sadrže osim Dubrovnika i gradovi srednje i južne regije: Zadar, Split, Kotor, Budva i Bar (*"publicamente et con sono de campona secondo li ordini et statuti"*), kao i gradovi istarske regije.⁴⁶
2. Barani su se zalagali za očuvanje stečenih imovinskih prava: familiji Boris je 1443. od Mletaka ponovo bilo obećano selo Obod koje su izgubili: *"villam suam propriam de Obod quem ipse et sui progenitores sempre possiderant"*⁴⁷; *"qui fuit sui patrimonii"*⁴⁸. Godine 1450. Marko Boris je povratio sela: *"hec villa fuit sua propria per patrimonium"*.
3. Neuznemiravano posjedovanje u trajanju od 40 godina smatralo se dovoljnim za priznavanje vlasništva nad nekretninama (prema presudi apelacionog suda u Dubrovniku iz 1440. vidi se da Opština nije mogla dokazati da je nekretnina držana *"quaranto anni chome se richiede secondo lo ordine nostro"*). Nesumnjivo je izuzetno veliki značaj nekretnina za privredni život barske komune uticao da se propiše neobično dug rok za održaj koji osim izgleda Budve, nije poznavalo statutarno pravo ni jednog drugog grada na Jadranu; u drugima je skoro po pravilu iznosio 30 godina⁴⁹. Možda bi se razlog za ovakvo rješenje mogao tražiti u dugotrajnoj primjeni starih običajnopравnih pravila, koja izgleda uopšte nisu poznavala ustanovu održaja.

⁴¹ Bar grad ... op. cit., str. 49.

⁴² Istorija Crne Gore 2, tom 2, op. cit., str. 182.

⁴³ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 106, 110.

⁴⁴ Risto Kovijanić, *Kotorski medaljoni*, Beograd 1980., str. 59.

⁴⁵ Novak Nikezić, ... op. cit., str. 3.

⁴⁶ N. Bogojević-Glušćević, *Negotium i instrumentum* u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku, Istorijski zapisi, godina LXXI br. 1-2, Podgorica 1998., str.119-120.

⁴⁷ Ivan Božić, *Nemirno pomorje XV veka*, Beograd 1979., str. 290, 248.

⁴⁸ Bar grad ... op. cit., str. 36.

⁴⁹ Ž. Bujuklić, op.cit., str. 120. Sačuvana je isprava o sporu barskog patricija *ser Minze de Vanno* i barske Opštine, čije su interese zastupali dvojica prokuratora: spor se vodio oko *"casale"* na mjestu *Camarda*.

Vjerovatno je moglo doći i do zadržavanja pravnih shvatanja iz zaleđa grada kroz duži vremenski period. Na to je mogao uticati ne samo sastav seoskog stanovništva koje je u najvećem dijelu činilo slovensko življe, nego i stepen autonomije komuna⁵⁰.

4. Mletački senat je u odnosu na lokalno područje uvijek nametao poštovanje svakog stečenog prava, svake koncesije, čak i kada su bila u pitanju sasvim mala dobra: barski vlastelin morao je vratiti tri ograđena zemljišta s maslinama crkvi sv. Marije “*de Bozy*”, a obećano mu je u zamjenu zemljište iste vrijednosti; *Consiglio dei X* se moralo umiješati 20. februara 1465., jer on nikada nije dobio obećani “*concombium*”⁵¹.

STATUTARNE ODREDBE O TESTAMENTIMA I IZVRŠIOCIMA, REGULE O NASLJEDIVANJU I BRAČNOIMOVINSKIM ODNOSIMA

Vlasnička prava očituju se u raspolaganju imovinom *mortis causa* i *inter vivos*:

U Kotoru je 1327. zabilježen testament prema kojem su određena izvjesna sredstva za mise “*fratribus minoribus de Antibaro*”⁵². *Presbyter Marcus Stanopoli, clericus sancte Marie de Antibaro* se u svojem zavještanju od 9. februara 1333. poziva na primjenu zakona, običaja i statuta grada Kotora, Bara ili kojeg drugog grada (“*legibus, cosuetudinibus et statutis civitatis Cathari et Antibari et cuiuslibet alterius civitatis*”) ⁵³.

Legati su predviđali i da se imovina ne može otuđiti, već samo držati u doživotnoj državini, ili su se, uz iskazivanje religioznosti, manifestovali kao novac za radove na sakralnim objektima, ili za njihovo opremanje. Barani su pravili oporuke koje su se ticale i drugih gradova (ili su u njima pravljene): Agapa, žena Dobra Barabe ostavila je tako 1342. u svojem zavještanju 150 perpera za gradnju franjevačke crkve u Dubrovniku. Česti su i obratni slučajevi: 1330. - “*Teneatur dare in Antibaro Ecclesiae S. Salvatoris...*”, u jednom dubrovačkom testamentu⁵⁴. Barski kanonik i mljetski opat *Andreas de Zare* je u oporuci iz 1421. jedan legat odredio i kanonicima “*a s. Georgi de Antivari cathedral ecclesia*”; a dio “*a S. Piero d'Antivari*”⁵⁵, kao i dubrovačkim crkvama, dok je Ivan Ruzzi iz Bara, sveštenik u mletačkoj crkvi *S. Piero di Castello* 1493. godine legatom ovlastio brata Lovra, ujedno glavnog nasljednika njegovih dobara, da se postara o izradi kaleža za crkvu sv. Petra u Baru (*edificantur unum calice pretii 8 ducati*)⁵⁶.

1. Jedna statutarna regula predviđala je da se od epitropa (izvršioaca) ništa ne može zahtijevati ako nema imovine testatora. Imenovanje staratelja odn. izvršioaca testamenta (grč. *epitropos*) smatralo se jednim od sastavnih dijelova svakog zavještanja u vizantijskom običajnom pravu. Epitropi se pominju i u Dubrovniku, Kotoru (kao i *comissarii*) i u Budvi.⁵⁷ Članovi najbliže familije svakog pojedinca (suprug/supruga, djeca, braća i sestre, živi roditelji) smatraju se osobama od najvećeg povjerenja i odanosti, te se gotovo redovno traži njihovo prisustvo i saglasnost u svojstvu izvršilaca (*fideicomissarii*) ili svjedoka prilikom sklapanja različitih ugovora i pisanja posljednjih odredbi volje,⁵⁸ kako se vidi iz brojnih

⁵⁰ Ibid., str. 121-22.

⁵¹ I. Božić ... op. cit., str. 303.

⁵² Risto Kovijanić, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, Istorijski zapisi 3-4, Titograd 1960., str. 225.

⁵³ Risto Kovijanić, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, op. cit., str. 227.

⁵⁴ M. Spremić ... op. cit., str. 201.

⁵⁵ Savo S. Marković, Barski patricijat, Bar 1995., str. 49.

⁵⁶ Lovorka Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb, 2001., str. 271.

⁵⁷ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 153.

⁵⁸ Lovorka Čoralić, Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV. - XVIII. st.), Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Volumen 17, Zagreb 2000., str. 91.

testamenata Barana sačinjenih u Veneciji, koji bi najvjerojatnije mogli odražavati i domaća pravna pravila. Djeci se najčešće ostavlja i pravo da se nakon očeve smrti uključe u različite oblike poslovanja: *Marinus de Antybaro spatarius: Item dimitto Domenico e Bernardo filios meos meam apothecam cum omnibus ferris et rebus pertinentibus ad artem meam magistrum spatarie*⁵⁹. Legatima su se često određivale stvari od posebnog značaja za ostavioca, najčešće članovima uže familije⁶⁰. *Zuanu de Pichicho d'Antivari* je 1421. kao povjeriocu i izvršiocu jednog testamenta ostavljen znatan dio imovine testatora. Radi se uglavnom o novčanim svotama namijenjenim obdarenicima: *"Item lasso che mi siano dite per l'anima mea messe 50 per prete Dominigho de Antivari mio confessor al qual lasso ducati 2"*⁶¹.

2. Da bi jedan posjed postao "baština" bilo je potrebno da ga drži nekoliko naraštaja, odn. da ga uživatelj naslijedi: preci su taj posjed mogli kupiti ili ga dobiti na poklon: *"... habebat quondam bastinam iam annis centum emptam et acquisitam per genitores suos propriis pecuniis eorum, quam dicti progenitores sui et eius pater ac ipse pacifice possiderunt"*; nasljednici Baranina Maruška *Maruschija* (pominje se 1420-41.)⁶², koji je dobio neka zemljišta od Balše III, već su ih smatrali svojom baštinom. Korisnici takvog imanja nisu se nikada žurili da ga podijele i nastavljali su da se njim koriste zajednički, "nepodijeljeno, sa svojim srodnicima (*pro indiviso, cum consanguineis suis*)", kao što su ponekad zajednički obavljali funkciju (seoskog) glavarara ili pronijara. Kupljena dobra nisu se razlikovala od baštinjenih⁶³. Žare su jednu baštensku (posjedovnu) povelju dobili još prije 1276. g., a bila je ograničena samo mogućnošću konfiskacije u slučaju nevjerstva.
3. Ne isključuje se propisivanje faktičkog posjedovanja odn. vršenja vlasničkih ovlasti na nepokretnostima: Antun Borisi je 1643. pokušao da kao staratelj spriječi bratovu djecu u preuzimanju imovine po osnovu nasljeđivanja s obzirom da su živjela u Dubrovniku; međutim, njima kao stranim državljanima koji iako nisu bili preuzeli upravljanje svojom imovinom i vratili se u Bar iz Dubrovnika ista nije ugrožena, zbog stava turskih vlasti.
4. Postojale su statutske odredbe o mirazu i o ženinom pravu na raspolaganje imovinom, kao i bračno-mirazni ugovori (*dote*). Muž je bio plodouživalac ovih dobara.
5. Najvjerojatnije nije bilo ograničenja u pogledu stvari, pokretnih i nepokretnih (i prava) koje su mogle biti predmet miraza⁶⁴.
6. Bila su precizirana prava kćeri, udate ili neudate, na očevu ili majčinu imovinu, drukčije u slučaju da ima braće, drukčije u slučaju da ih nema⁶⁵.

⁵⁹ Venecijanska oporuka iz 1510. god. - Lovorka Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001., str. 175.

⁶⁰ *Maggiore Zorzi d'Antivari: Lasso a suo fratello schioppi 12 e sciabbe 12 de mia maniera*; u testamentu iz 1697. Lovorka Čoralić, U gradu ... op.cit.

⁶¹ Venecijanska oporuka *Antoniusa condam Michaelis de Curzola*, 1533. god. - Lovorka Čoralić, Iz pomorske prošlosti istočnoga Jadrana: tragovima hrvatskih kapetana i paruna brodova u Mlecima, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Volumen 19, Zagreb 2001., str. 155-156.

⁶² Ivan Božić, Nemirno pomorje XV veka, Beograd 1979., str. 298.

⁶³ Ibid., str. 299. "Baština" predstavlja nasljednu svojinu, odn. veći posjed feudalca.

⁶⁴ N. Nikezić ... op. cit., str. 19.

⁶⁵ "U kotorskom pravu, pošto su se kćeri udale, nisu se mogle protiviti ocu u bilo kakvom raspolaganju ostalom imovinom". Nikezić ... op. cit., str. 9. Rimsko-vizantijski sistem ravnopravnosti sinova i kćerki u intestatnom nasljednom pravu trajao je najvjerojatnije kontinuirano još od Justinijana i kasnijeg vizantijskog suvereniteta, da bi polako bio zamjenjivan venecijanskim pravnim uticajem ili kompromisima na koje su uticala lokalna pravna područja - Dr Lujko Margetić, Nasljedno pravo discendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu br. 3, Zagreb 1972., str. 360. "Di fronte ad essa sta poi il diverso

7. Gotovo je izvjesno da je u statutu postojala i odredba o pravu domazeta⁶⁶.
8. Žena je bila vlasna da raspolaže 1/5 miraza⁶⁷, dok ostali dio pripada djeci. U dubrovačkom arhivu sačuvana je apelaciona presuda od 12. maja 1435. iz koje se može vidjeti da je i u barskom statutu postojao propis prema kojem je žena mogla da zavješta (*testar*) samo jednu petinu dobara koja je donijela kao miraz ("*quinta parte della dote...secondo la forma del statuto*")⁶⁸.
9. Pominju se i slučajevi konkubinata barskih građana u Dubrovniku, pri čemu je muškarac materijalno obezbjeđivao svoju suložnicu i porod, bez vjenčavanja.⁶⁹

OBLIGACIONO PRAVO;

POMORSKOPRAVNI I OSTALI PRIVREDNOPRAVNI ODNOSI

1. U pomorskopравnim odnosima primjenjivala su se i pravila koja statutom te komune nisu bila propisana, na osnovu univerzalnosti pomorskog prava na primorju, a što se ne bi moglo zaključiti na temelju samih statuta⁷⁰.
2. Dubrovčanin *Georgius de Gleda* je 1281. kupio za 60 perpera trećinu jednog broda (tarita) od prokuratora *Basilius specialis, filius magistri Petrache de Baro*: prije kupovine namirio mu je sva dugovanja za "*naulum*" i "*lucrum*" broda kojim je već prevezio svoju robu. Drugi kupac je takođe od Baranina kupio preostali dio broda, isplaćujući određenu svotu "*pro aptatione*".⁷¹ Godine 1630. zabilježen je ugovor o najmu broda i prevozu tereta ulja brodara Baranina Nikole de Lupo⁷².

Podaci govore o dijelu pravnih odnosa u koje su Barani ulazili po osnovu plovidbe.

3. Međunarodna lučko-trgovačka i nautičko-komercijalna djelatnost brodara, veletrgovaca i pomorskih trgovaca iz Bara, često osiguravana u Dubrovniku davala je sigurnost poslovanju. U slučaju havarija ili totalnog gubitka broda ili tereta dubrovački osiguratelji su promptno isplaćivali oštećenima određenu osigurninu, pa tako i Baranima.⁷³ Đuro Alatović 1569. i 1570. osigurava teret ulja ukrcan u Baru u brigantin dubrovačkog patruna; Luka Alatović istu vrstu tereta osigurava 1571. godine uz 3% rizika⁷⁴. Godine 1582. registrovan je

---

svolgimento autonomo delle varie legislazioni dell'Adriatico, e solo più tardi il diritto veneto modificò in molti punti le leggi dalmate". Storia del diritto marittimo italiano nel Mediterraneo, Riniero Zeno, Milano 1946., p. 165.

⁶⁶ Bar grad ... op. cit., str. 28.

⁶⁷ Ibid. Prema poglavlju 170. kotorskog statuta, žena koja se poslije smrti muža ponovo uda i preda miraz drugom mužu može zadržati u svojoj vlasti dio miraza i njime slobodno raspolagati. N. Nikezić ... op.cit., str. 14.

⁶⁸ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 148.

⁶⁹ Irmgard Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Beograd 1960., str. 332.

⁷⁰ Dr Antun Cvitanić, Odredbe splitskog statuta o zaštiti arhivske građe i neka razmišljanja o važnosti arhivskog istraživanja za pravnopovijesnu znanost, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1, Beograd 1987, str. 126.

⁷¹ I. Mahnken, op. cit., str. 231.

⁷² Dr Josip Luetić, O pomorsko-gospodarskim vezama Boke Kotorske i Dubrovačke Republike XVI-XIX stoljeća, Naše more br. 3-4/90, prosinac 1990. godina XXXVII., str. 161, 156.

⁷³ Josip Luetić, Iz nautičko-brodarskih i lučko trgovačkih veza i odnosa između luke Bar i Dubrovačke Republike 1564-1630., Moreplovci i brodovi župe dubrovačke u Baru, Naše more, br. 3-4/86, 10. rujan 1986., godina XXXIII, Dubrovnik, str. 156.

⁷⁴ Josip Luetić, O međunarodnoj djelatnosti moreplovaca, trgovaca i brodova iz Herceg-Novog, Perasta, Kotora, Budve i Bara u pomorskoj privredi Dubrovačke Republike 1566-1650., Boka 17, Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Herceg-Novi 1985., str. 56. Dr Josip Luetić, O pomorsko-gospodarskim vezama Boke Kotorske i Dubrovačke Republike XVI-XIX stoljeća, ... op. cit., str. 161.

⁷⁵ J. Luetić, O međunarodnoj ... op. cit., str. 56-57.

ugovor o osiguranju tereta uz 2% rizika.⁷⁵ Ustanova vjerovatno potiče iz mletačkog prava gdje se slična formula javila već u XII v.⁷⁶

4. Komenda se pominje u vezi sa Ratačkom opatijom (koja je uživala brojna zavještanja i darove, npr.: "*Georgius de Antibaro marinarius: Item volo visitari ecclesiam S. Marie de Rataco et celebrari messa una per l'anima mia*", 1517.)⁷⁷ još od 1421. g.,⁷⁸ a i tu su se prilikom održavanja sajma naplaćivale takse na trgovačku trobu i kupoprodaju.⁷⁹ Godine 1422. se kao uživatelj njenih prava pominje kardinal *Giordano Ursino*, s vrijednošću od 100 zlatnih fforina.⁸⁰
5. Kupovina ("*emptio*"), kao i prodaja, osnova su trgovinskog prometa, bazične privredne aktivnosti građana, s obzirom da se Barani sreću u značajnom broju kao ugovorne strane u ovakvim dokumentima.
6. Osnivanje trgovačkih društava (*soci* se pominju 1358. g.) bilo je prisutno između samih Barana, sa susjedima ili sa Dubrovčanima za jedno ili za više putovanja po robu (žitarice, drvo, vino radi preprodaje). Princip je bio da se dobit i šteta u zajedničkom poslu dijele na ravne dijelove, odn. u srazmjeri približnoj ulaganjima. Novac uložen od strane trećih lica u trgovačke operacije donosio je i velike zelenaške dobiti i umanjivao rizik, jer je pojedinac mogao ulagati svoja sredstva u veći broj društava.⁸¹
7. Poznato je pravilo po kojem su sudovi smatrali da je 15% od vrijednosti robe normalna dobit i toliko su dosuđivali u slučajevima kad trgovac tuđom krivicom nije mogao do kraja dovesti trgovačku operaciju.⁸²
8. Poznata je clausula "*Renuntiendo ...*" kojom se dužnik unaprijed odricao mogućnosti da se pozove na bilo koje pravo koje bi ga oslobodilo preuzete obaveze.⁸³
9. Vjerovatno je i između Barana važilo pravilo clausule "*de quinque in sex*" (od 5 na 6 godišnje) koja se nije pominjala u Statutu, ali se zatezna kamata od 20% primjenjivala u odnosima sa Dubrovčanima, Kotoranima itd., pa vjerovatno i na domaćem terenu.⁸⁴
10. Ugovor o zastupanju: *procurator* je preuzimao obavezu izvršenja pravnih poslova za račun drugog lica, vjerovatno na osnovu isprave sačinjene kod opštinskog notara. Barski sveštenici bili su često dubrovački poslovni agenti.

Marinus Catalanus pominje se 1514. kao "*procurator del populo*"⁸⁵.

⁷⁶ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 192.

⁷⁷ Lovorka Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001., str. 269. I iz drugih gradova: Kotoranka Lucija izrađeni kalež vrijednosti 10 dukata, *cum sua patena d'argento*, daruje Opatiji u oporučnoj ostavštini iz 1528. g. Ibid., str. 271.

⁷⁸ I. Božić, op. cit., str. 86.

⁷⁹ Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, Split 1964., str. 514.

⁸⁰ M. Spremić ... op. cit., str. 203.

⁸¹ Bar grad ... op. cit., str. 22.

⁸² Ibid.

⁸³ Ž. Bujuklić, ... op. cit., str. 192.

⁸⁴ Ibid., str. 191-92. "*Ova klauzula, često je unošena u notarske isprave u kojima dužnik priznaje da je dužan da u određenom roku isplati povjeriocu izvjesnu sumu novca, te se može reći da je postala običajno-pravno pravilo*". N. Nikezić ... op. cit., str. 26.

⁸⁵ D. Bošković, op. cit., str. 269.

⁸⁶ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 165-66.

Postojalo je generalno ovlaštenje i zakonski mandat (npr. punomoćje *Ser Antonija de Pasqui* iz 1494. u slučaju Crnojevića, koji je trebao pred venecijanskim sudom da brani prvostepenu presudu o Čostatku« broda i pripadajućoj brodarini protiv bilo koje osobe)⁸⁶, koje je npr. važno do povratka nalagodavca u grad (isto lice je 1504. u Baru bilo opunomoćeno da neposredno ili preko suda naplati sva dugovanja od jednog dužnika Đurđu Crnojeviću⁸⁷).

Kada je bila u pitanju imovina, uobičajene formulacije obuhvatale su mogućnost *prodaje, darovanja, zakupa ili otudjenja pred sudom i izvan suda, što prokurator bude smatrao za potrebno*⁸⁸. Jedan Kotoranin je opunomoćio 1337. "*uxor mea Dobre in Antibarō*" da može prodati ili otuditi na bilo koji način sve što hoće od njihove imovine u Baru⁸⁹. Mara Nikše de *Pičho* je 1440. odredila Andriju Ruggija za punomoćnika u sporu koji se ticao njene mirazne imovine.

11. Građani su mogli sami, lično na sudu braniti svoje interese⁹⁰, a često su u pravnim poslovima istupali kao *svjedoc*⁹¹ (pominju se već u dokumentu iz 1247.; *Marinze de Rugi*, prema dokumentu "*producti die 29 novembris 1438.*" pominje se kao ugledan svjedok u sporu pred dubrovačkim knezom i Malim vijećem⁹²) ili *jemci*.
12. Kredit odn. zajam normirani su i od strane komune, koja je propisivala određene obaveze uz date zajmove, koji su obezbjeđivani i uz materijalnu zalogu (u stvarima ili nekretninama). Barski nadbiskup 1360. zalaže 2 srebrna kaleža i "*uno libro vocato Johanina et pastorale uno de cornu*"⁹³. *Ego quidem Marinus de Zare de Antibarō confiteor quod persono me et super omnia mea bona usque ad duos annos proxime ...* (garantuje svojom ličnošću i imovinom da će vratiti dug uzet na zajam na rok od dvije godine)⁹⁴. Frano Prokulijan je 1571. otvorio kredit kod dubrovačke opštine za svojeg poslodavca, ostavljajući u zalogu zlato i srebro. Pozajmice pred putovanje trgovaca koje bi bile isplaćene robom činile su prelaz prema trgovačkim društvima.⁹⁵

Rokovi vraćanja, koji su takođe mogli biti regulisani i statutom, utvrđivani su po kalendar-skim (svetačkim) danima, na 2, 3, 4, 5, 6 ili 14 mjeseci, koliko se vidi iz poznatih dokumenata. Primjera radi, između 1306.-39. sklopljeno je 36 kreditnih ugovora između Barana i Mlečana, s ukupnom vrijednošću od 8.269 perpera⁹⁶, čiji rokovi vraćanja odgovaraju navedenim vremenskim periodima.

⁸⁷ R. Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek), knjiga I - Istorijski institut Crne Gore, Cetinje 1963., str. 145.

⁸⁸ R. Kovijanić, Bar ... op. cit., str. 226.

⁸⁹ D. Bošković, op. cit., str. 266. R. Kovijanić, Bar ... op. cit., str. 225.

⁹⁰ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 228-30.

⁹¹ *Victor de Antivari drapier* je u Veneciji svjedok u oporuci Novela Mihovilova iz Kotora iz 1527. god. Lovorka Čoralčić, Prilog poznavanju prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima (15.-18. stoljeće), Povijesni prilozi 22, god. 21., 1-240, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002., str.53.

⁹² I. Božić ... op. cit., str. 183.

⁹³ I. Mahnken ... op. cit., str. 334.

⁹⁴ Prof. Dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Iz pravnog života srednjovjekovnih primorskih gradova, Podgorica 2002., str. 138-39, 143.

⁹⁵ Bar grad ... op. cit., str. 22.

⁹⁶ R. Ćuk ... op. cit., str. 162-63.

Neispunjavanje obaveza povlačilo je ozbiljne novčane sankcije; imovina se prodaje radi naplate (*“et si ultra dictum terminum non rescateveremus sit sua in venditione”*)⁹⁷, a za neisplaćena potraživanja optuženi je bio i zatvaran.⁹⁸

Ispunjavanje obaveza za drugo lice registrovano je u notarskim kancelarijama (*dantur et soluentur nomine... pro quo debito dicunt fecisse concordamur quod per soluat Instrumento*)⁹⁹.

13. Norme ugovora o zakupu mogle su se manifestovati kroz činjenicu da je svakako bilo kuća za iznajmljivanje, iz čega se vukla određena renta.

Zakupnički poslovi odnosili su se i na prihode zakupa nekog trga, pri čemu su se u ugovorima unosila određenja vanrednih situacija kao rata ili epidemija, koji bi prekinuli trgovinu.¹⁰⁰

14. Ugovor o najmu radne snage, odn. ugovori o izučavanju zanata između zanatlije i šegrta se mogu uzeti kao namještenja tj. *locatio* odn. *loco* (zakup, najam): *“Ego ...de Antibaro loco me cum magistro...ferrario ad serviendum fideliter...in arte predicta”*; na 6, 7 ili 8 godina, s tim da majstor šegrta hrani, odijeva, nauči svojem zanatu i da mu na kraju da alat, kao što je uobičajeno.¹⁰¹ Mlečani su unajmljivali i kućnu poslugu, za koju se predviđalo da služi i u Veneciji.¹⁰²

Najam, iako se bazira na rimskom *locatio-conductio* (zakup, služba, djelo), svojim elementima već iskazuje značajne karakteristike ugovora o djelu: Dinko Kurijaci unajmljuje 1424. jednog graditelja koji dolazi u Bar da radi za njega.¹⁰³

15. Ugovor o djelu, odn. radu pominje se u izvorima već 1334., naročito kod barskih kipara u Dubrovniku: *“...petrerius promisit et se obligavit ... de facere sibi ad locum ...”*¹⁰⁴; *“... petrarus promisit et se obligavit ... de dando sibi totum lapidem ... pro lista et archetis ecclesie ... Qui recipit ad presens pro parte solutionis yperperos X”*¹⁰⁵. Takve ugovorne formulacije mogle bi činiti i odredbe pogodbi koje su se sačinjavale shodno normama barskog statuta, u kancelariji domaćeg notara.

Na osnovu nevedenog, sklapana su i udruženja za zajednički rad (*“societam de omni labore”*) sa odgovarajućim ulozima preduzimača.¹⁰⁶

Pružanje medicinskih usluga sa utvrđenom novčanom naknadom često se sreće u dokumentima iz srednjeg vijeka.

16. Nalog se pominje u više dokumentata: Mateo Ruci primio je 20 zlatnika da bi ih predao jednom Dubrovčaninu, ali nalog nije obavio¹⁰⁷.

⁹⁷ Prof. Dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Iz pravnog života srednjovjekovnih...op. cit., str. 138, 143. - dokument iz dubrovačkog arhiva, od 17. X 1380. godine.

⁹⁸ D. Bošković, op. cit.str. 277.

⁹⁹ Prof. Dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Iz pravnog života...op.cit., str. 140, 144.

¹⁰⁰ Bar grad ... op. cit., str. 23.

¹⁰¹ R. Kovijanić, Bar ... op. cit., str. 225.

¹⁰² R. Čuk ... op. cit., str. 176.

¹⁰³ D. Bošković, ... op. cit., str. 251.

¹⁰⁴ Cvito Fisković, Romansko-gotički slog samostana Male braće, Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik 1985., str. 418.

¹⁰⁵ Cvito Fisković, Gotičko-renesansni slog samostana Male braće, Samostan ... op. cit., str. 443.

¹⁰⁶ Cvito Fisković, Romansko-gotički slog samostana Male braće, Samostan ... op. cit., str. 422.

¹⁰⁷ Bar grad ... op. cit., str. 61.

17. Bankarski poslovi pominju se posredno: Ilija Zaguri je 1335. dužan Giorgiju Soderiniju iz Firence, s kojim je poslovao od 1333. iznos od 100 brskovskih perpera; *Soderini*, kao kreditor nabavke olova, bakra ili srebra, bio je predstavnik ogranka florentinske bankarske kuće *Bardi* i *Peruzzi*¹⁰⁸. Tiberiju Županji je 1583. izdata mjenica na 181 talir; isplatu su vršili u Baru organi dubrovačke opštine. Marin Borisi, suvlasnik pola nave, imao je i uloge i mjenice u napuljskim bankama. Nikola *Proculian* imao je novca na štednji na *Monti* u Veneciji.¹⁰⁹

III. JURISDIKCIJA

NADLEŽNOST U KRIVIČNIM SPOROVIMA

1. Za vrijeme Despotove vlasti u krivičnim sporovima sudio je vojvoda, koji je raspolagao i izvršnom vlašću. Tako je oktobra 1423. Vojvoda držao nekog lopova 5 dana okovanog u barskoj tvrđavi: "...*occasione huiusmodi furti idem voyvoda tennit in compedibus et carceribus in castro Antibari quinque diebus*"¹¹⁰. Neki su Dubrovčani 1438. zatvoreni u Baru "*cum brachio vayvode Automan*"¹¹¹.
2. Instrukcijom od 8. maja 1444. načelniku (rektor; *rettor*) Bara na prvom mjestu ističu se pitanja iz oblasti građanskog i krivičnog prava. Prema tim uputstvima, u krivičnim djelima ima se postupiti po mletačkim zakonima, a u građanskim stvarima - prema statutu "*et ordines dicte terre*". U slučajevima koji se ne mogu svesti pod statut, presuda se ima donijeti po nahodjenju mletačkog predstavnika; *Signoria* je tražila od barskog kneza da se drži Statuta izuzev u slučajevima koji u njemu nisu predviđeni (pravne praznine); tada je morao suditi "po pravdi, vodeći računa o časti mletačke vlade". Rektor je naređivao izvršenje presuda. Uz njega su bili: kancelar, dvojica sudija i vitez. "*Cavalier*" se brinuo o redu, zatvaranju gradskih kapija, o stražama i zaštiti potestata; imao je ponekad i ovlaštenja iz domena sudske procedure u izvršavanju kneževih naređenja.¹¹²
3. Mletačke kaznene mjere primjenjivane protiv izgređnika, naročito tortura, alka ili vješanje na gradskim trgovima su, prema izvještaju iz 1559., učinile da je broj razbojnika u stalnom porastu, naročito usljed osuda na vješala, koje se, usljed rigidnosti procedure, nisu opozivale¹¹³.

SUDSKI POSTUPAK

Parnice su izgleda vođene na gradskom trgu, pred okupljenim građanima.¹¹⁴

1. Građanin Bara mogao je biti pozvan i izveden samo pred sud svojeg grada; osuditi ga se moglo samo po statutu i po domaćem režimu, pred domaćom vlašću ("*i nostro recimento*"). Poštovanje ovog pravila Barani su zahtijevali i u izmijenjenim državno-pravnim okolnostima, u predstavi mletačkom Senatu iz 1443., dodajući da ako bi neki njihov građanin bio pozvan ili osuđen u nekom drugom mjestu, takva presuda ima se smatrati nevažećom. Ako neko treba da tuži nekog člana njihove zajednice, mora ga tužiti njihovom sudu. U

¹⁰⁸ Istorija Crne Gore 2, tom 1, grupa autora, Titograd 1970., str. 40.

¹⁰⁹ Bar grad ... op. cit., str. 53.

¹¹⁰ I. Božić, ... op. cit., str. 178-79.

¹¹¹ Ibid., str. 183-84.

¹¹² Bar grad ... op. cit., str. 26-27. Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 123-24.

¹¹³ D. Bošković ... op. cit., str. 287.

¹¹⁴ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 164, 232.

ovome je sadržan princip srednjovjekovnog sudstva da svako odgovara pred svojim nadležnim sudom.

2. Suditi se moglo i ako se stranka ogluši i ne prisustvuje postupku.
3. Sud je radio kolegijalno, zasijedajući na određenom mjestu (*"alla banca della giustizia"*).
4. Nije bilo dozvoljeno vrijeđati članove suda.
5. Ukoliko bi sud odredio neko arbitražno tijelo da izvrši procjenu ili podjelu stvari o kojoj se parničilo, takvo tijelo nije moglo mijenjati svoju odluku. Arbitražno laičko suđenje oko podjele imovine pruža sliku starih običaja koji su kroz dugi vremenski period regulisali sporne situacije do kojih je dolazilo prilikom raspodjele dobara¹¹⁵. U Budvi su izabrana lica morala položiti zakletvu pred redovnim gradskim sudijama i kancelarom. Najčešće se radilo o diobi zemlje između članova porodice. Arbitri su se vodili prvenstveno običajnim pravilima, a manje po odredbama Statuta, koji je ovu materiju u izvjesnoj mjeri takođe regulisao.¹¹⁶
6. Statut je propisivao da se sporovi o međama i nekretninama moraju rješavati na licu mjesta, da sudije vide sve okolnosti.
7. Stranka nije smjela pokrenuti spor o stvari u kojoj je već donijeta presuda¹¹⁷ (rimsko načelo *ne bis in idem*).

Od sudija u Baru u poznatim dokumentima pominju se: Grube Orsi (1367), Marinus Draghis (1369), Ser Marin de Doma (1372.), Ser Toma de Ualentin (1372.), Laurentius Rugii (1428.), Johannes Samuelis (1428.), Laurentius Samuelis (1428.), Theodorus Britius (1429.), Marinus Rugi (1429.), Nicolo Marcolin de Marusco, *zudex* (1514.), Stefano Prodi (1514.). Kao auditor pominje se Franchus Drache (1367).

APELATIVNI POSTUPAK

1. Protiv donijete presude mogle su obje strane uložiti zahtjev za apelaciju. Apelacija se mogla pokrenuti samo na osnovu dokumenata glavne parnice, zapečaćenih i dostavljenih sudu nadležnom za reviziju presuda u drugom gradu.
2. Za vlade posljednjih Balšića i pod despotovom vlašću (1414.-1443.) građani Bara su se u apelaciji (uz presudu barskog suda dostavljali su se procesni akti i odredbe statuta, pod pečatom u posebnoj škrinji) obraćali dubrovačkom Malom vijeću¹¹⁸.
3. U roku od godinu dana, dubrovački knez i članovi Malog vijeća morali su uzeti u razmatranje prvostepenu presudu i potvrditi je ili oboriti, a svoju odluku saopštiti u formi pisma (*lettera*) "sudijama i vijeću grada Bara" (*"iudicibus et consilio civitatis Antibari"*).¹¹⁹
4. Za prvog mletačkog suvereniteta (1405.-1412.) Barani su se u određenim slučajevima (u sporovima veće vrijednosti) mogli žaliti u Veneciji, dok je u drugim slučajevima bio određen Skadar.
5. U predstavi Barana koja je pred Senatom razmotrena 7. juna 1443. - na osnovu ranijeg prava da samo u dva slučaja stranka može apelovati u Veneciji, odn. da je za sve apelacije bila nadležna Venecija, što je bilo skopčano sa znatnim materijalnim troškovima i otežanim birokratskim postupkom - traži se da se Barani za sve apelacije mogu obraćati

¹¹⁵ Ibid., str. 132.

¹¹⁶ Ibid. str. 240-41.

¹¹⁷ Bar grad ... op. cit., str. 28.

¹¹⁸ "Apellationen der Antibarenser an die Gerichte von Ragusa 1414-1444"; C. Jireček, Die Romanen ... op. cit., s.5.

- mletačkim sudovima u Skadru, Kotoru¹²⁰ i Zadru (zadnji predloženi grad je odbijen od strane Senata).
6. U molbi iz 1443. Barani su naveli da ako neko poslije presude u određeno vrijeme prema Statutu ne apeluje na presudu i poslije tog određenog roka hoće da se tuži, mole da takvu molbu treba smatrati nepunopravnom (rok zastarjelosti).
  7. U molbi iz 1443. Barani traže da Komuna može izabrati dvojicu sudija za suđenje u stvarima do 50 dukata pokretne ili nepokretne imovine, na što bi se moglo apelovati samo u Baru. Međutim, Venecija se nije složila da se *drugostepeno suđenje za manje vrijednosti* zadrži u nadležnosti njihovih sudija odn. načelnika (*podesta*).
  8. Kasnije, da bi se izbjegla duga putovanja, svim gradovima oko Skadra dato je pravo apelacije skadarskom knezu, a ukoliko su nezadovoljne njegovom presudom, mletačkoj Avogariji.
  9. Kada se jednom prilikom (XV. v.) ispostavilo da je Avogaria u drugostepenom postupku *saslušavala svjedoke* koji se nisu pojavljivali pred sudom u prvoj parnici, sva su saslušanja bila poništena jer nisu *obavljena* u skladu sa odredbama statuta grada Bara.¹²¹
  10. Molbom iz 1449. Barani su tražili da se zbog raznih zloupotreba, žalbi i nezadovoljstva odlukama skadarskog kneza, pravo apelacije prenese sa suda u Skadru na sud u Zadru ili Veneciji.

Za spor do 100 dukata Barani su se mogli se obraćati mletačkim vlastima u Zadru (ovaj predlog je usvojen 1449. na predlog Barana, prije upućivanja na skadarskog i kotorskog kneza).

Signoria je ranije dozvolila Baranima da za spor od 100 perpera (u nekim periodima do 100 dukata) mogu apelovati na skadarskog, a nakon 1479., na kotorskog kneza.

Usljed razvijanja (mimo statuta) sistema kažnjavanja od strane gradskih rektora (globa, kratkotrajni zatvor, privremeno izgnanstvo), mletački senat je sedamdesetih godina XV v. vjerovatno rasteretio skadarskog kneza da donosi sve odluke u sporovima vrijednosti do 100 dukata (a preko te sume u Veneciji), da bi se tako razbila osiona bezakonja nižih gradskih rektora, potestata, što su Barani i u početku predlagali, a Venecija se sa time nije složila¹²²:

Za spor vrijednosti preko 200 perpera apelacije su se mogle slati mletačkoj Avogariji.

11. Prijedlog Barana da im van Bara niko ne može suditi morao je propasti, jer su za ugovorne obaveze preuzete u drugom gradu morali tamo odgovarati (*mjesna nadležnost*).¹²³

IV. ZAJEDNIČKE ZAKONSKE ODREDBE KOMUNE I NADBISKUPIJE

Iako nadbiskup nije bio zvanično zastupljen ni u jednoj egzekutivnoj i legislativnoj strukturi, njegov autoritet bio je od uticaja u pitanjima unutarnjeg i spoljnog života grada, s obzirom na kontinuitet, značaj i jurisdikciju katoličkog središta.

¹¹⁹ Bar grad ... op. cit., str. 28. Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 31. "Jurati iudices civitatis Antibari"; "Judices, consilium et commune civitatis Antibari"; C. Jireček, Die Romanen ... II, op. cit., s. 17.

¹²⁰ I znatno kasnije, poslije 1797. god., za I austrijske vladavine, otvara se Okružni sud u Kotoru, apelacija za sudove Bara i Ulcinja. Arhiv i nauka, Urednik Dr Miloš Milošević, Beograd 1980., str. 37.

¹²¹ Istorija Crne Gore 2, tom 2, grupa autora, Titograd 1970., op. cit., str. 262.

¹²² Ibid., str. 261-262.

¹²³ Ibid., str. 260.

Možda je i u barskom statutu postojala odredba slična onoj u budvanskom, po kojoj se nabiskupu ili njegovim vikarima daje pravo da sude ne samo kada laik tuži crkveno lice, već i ako su u pitanju: *“heretici, religiosi, usuari de usura, de dote se fosse perzogna fra l’marito et moglie” (cap. 128)*¹²⁴. U slučaju jeresi najvjerovatnije se primjenjivao tzv. inkvizitorski postupak i norme krivičnog kanonskog prava.

Inkvizicija se u vezi sa barskom nadbiskupijom pominje za vrijeme pontifikata Grgura IX (1227.-1241.), koji je tražio da u barsku arhidijecezu dođu dominikanci; 1298., kada Bonifacije VIII nalaže poglavaru Male Braće za provinciju Sklavoniju da se uz pomoć redovnika bori protiv jeresi *“Inquisitionis officium”*; 1308. (*Anonymi Descriptio Europe Orientalis*): *“... infecti ab hereticis, qui fugiunt ad partes illas a facie inquisitorum ...”*¹²⁵. Prema odredbama budvanskog statuta, u slučaju jeresi građani (roditelji) su mogli razbaštiniti svoju djecu¹²⁶.

Crkva je imala i izuzetno negativan stav prema zelenošajku. Zabranila je uzimanje kamata dekretom Grgura IX *“Naugianti vel eunti ad nundinas”*.¹²⁷

Iako crkvena pitanja nisu spadala u kompetenciju komune, u dogovoru sa barskim nadbiskupom Petrom II Spanom, barske sudije su 20. aprila 1428. postavile zakon, da niko ne smije otuđiti, prodavati, poklanjati, zalagati ili davati na razmjenu crkvena dobra¹²⁸.

Podrška nadbiskupu očito je bila jaka u samom njegovom sjedištu, tako da su naredne, 1429. godine izdali uredbu kojom se zabranjivalo pod globom od 500 dukata nezakonito obilaženje bilo koga, radi dobijanja barske nadbiskupske stolice, tj., kako su nadbiskupovi sufragani stizali u svoje dijeceze bez njegovog znanja, barska vijeća i sudije okupljeni u crkvi sv. Petra su zauzeli stav o zabrani zaobilaženja nadbiskupa¹²⁹.

Navedeni akti pružaju značajne podatke o načinu rada gradskih organa, a od ranije je poznata praksa korištenja nadbiskupskih prostorija i u opštinske svrhe: *Maroe quondam Lampre de Mençe* žalio se u Dubrovniku protiv *Domagne de Duornicha* jer mu je oduzeo robu *“et me posuit in carcere domini archiepiscopi Antibarensis”*¹³⁰. Kada komunalni zatvor nije bio uslovan,

¹²⁴ Žika Bujuklić ... op. cit. str. 191.

¹²⁵ D. Bošković, op. cit., str. 293, 307.

¹²⁶ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 254.

¹²⁷ A. Cvitanic ... op. cit. str. 126.

¹²⁸ *“MCCCXXVIII. Ind. VI. Die XX mensis Aprilis.*

Nos Laurentius Petri Samuelis, Laurentius Blaxii Rugii, et Joannes Joannis Samuelis tres simul Iudices jurati civitatis Antibarensis cum majori et minori consilio ad signum aeris campani in unum collecti in Ecclesia s. Petri, in honorem D. Marci unanimi omnes consensione, et lubentissima voluntate Rev. in Christo Patris D. Petri Spano dei gratia Archiepiscopi Antibarensis volumus, ac decernimus, ne quis Rector Ecclesiarum, quae subsunt Antibarensis dioecesi, neque Canonorum, aliorumve Presbyterorum, seu Ecclesiarum collegia deinceps, et ullo unquam tempore, et quamvis ob causam possint suarum Ecclesiarum bona abalienare, vendere, donare, oppignorare, permutare etc.” I. Marković ... op. cit., str. 197.

¹²⁹ D. Bošković...op.cit., str. 291. Istorija Crne Gore 2, tom 2 ... op. cit., str. 265.

“MCCCXXVIII. Ind. VII die...”

Nos Theodorus Britius, Joannes Petri, et Marinus Blaxii Rugii tres simul Iudices jurati civitatis Antibarensis cum consilio toto minori et majori ad signum aeris campani collecti in Ecclesia S. Petri...una omnes...decevimus pro civitatis nostrae bono...nequis civitum nostrorum ullo in posterum tempore, neque intra urbem, neque extra, non principium favore, non Pontificis gratia, non Praefecti urbis electione, prensando aut circumeundo Archiepiscopatum nostrae civitatis ambiat, nelloque modo, ut sibi haec dignitas conferatur, curet. Et siquis decreto huic nostro non obtemperasseprehenditur, quingentis aureis poenam luet Principi nostro. Sin hic aut rejiciat mulctam, aut depellat, eadem Communi nostro solvatur.” I. Marković ... op. cit., str. 197-98. Nadbiskup je u kasnijem periodu imao neprilika sa ratačkim opatom *Georgiusom* Pelinovićem (*Pelino*), o čijim je pretendentskim zahtjevima 18. marta 1445. raspravljao mletački Senat. I. Božić ... op. cit., str. 187.

¹³⁰ C. Jireček, Die Romanen ... II op. cit., s. 17. I. Mahnken ... op. cit., str. 330.

koristila se i nadbiskupska tamnica, kako je to zabilježeno u ovom slučaju iz 1372. Pri tome, u slučaju krupnijih dugovanja u raspravu bi se umiješala i komuna.

Posredan su dokaz o vezi duhovne komponente pojedinca i crkvenih institucija sa uspostavljenim građanskopravnim normama odredbe u testamentima i legati upućeni u tačno određene svrhe bogoslužja, kojima su se zavještaoci iskupljivali pred Bogom, ali i svjedočili o sopstvenim običajima, navikama, materijalnoj kulturi, ekonomskim mogućnostima i društvenom statusu¹³¹.

V. NOTARIJAT

Notarijat je javno-pravna gradska ustanova, u kojoj su službu obavljali notari-pisari, najčešće sveštenici.¹³² Prvi notari javljaju se u dalmatinskim gradovima polovinom XII stoljeća.¹³³

Notari su pisali upravno-sudske spise latinskim jezikom, dajući im zakonsku zvaničnu formu javnih isprava.¹³⁴ U Budvi se za sve pravne poslove čija je vrijednost iznosila preko 10 perpera zahtijevala "*carta di notario*"¹³⁵. Notari su obavljali i poslove sudijskih pomoćnika i saradnika, koji su morali prisustvovati svakoj raspravi bilježeći proces kroz zapisnik, prema narednju sudija, a u skladu sa statutom. Notari su prepisivali poglavlja Statuta koja su se odnosila na sporni predmet i davali ih strankama na uvid, kako one ne bi bile u zabludi o svojem pravu. Takođe su prepisivali rješenja apelacionih sudova, jer su se precedentno pravo i zaključci viših sudova koristili da bi drugi odlučili o identičnoj ili sličnoj situaciji.¹³⁶ Profesionalni notari su obično dolazili iz Italije. Trajanje službe notara često se utvrđivalo posebnim ugovorom uz pravo da bude ponovo biran na tu funkciju. Sankcija za nepokornost notara bila je gubitak službe i visoka novčana kazna. Iz jednog dokumenta moguće je zaključiti da su notarske isparave nosile pečat opštine: crn i okrugao sa predstavom sv. Đura (Đurđa) i natpisom: "*sigilati sigillo dicte ciuitatis Antibari*"¹³⁷.

Rad notara nadzirali su auditori, koji su vršili ovjeru javnih isprava. Auditori su, kao čuvari zakonitosti, kontrolisali njihov rad, prevodeći spise i odredbe Statuta kao tumači notara - stranaca, ali tumačeći i pravo, da se ne bi povrijedio Statut ili zakonsko pravo jedne od stranaka u sporu, kojima nije mogla biti poznata svaka odredba statuta. Ima, međutim, mišljenja po kojima su auditori trebali posvećivati veću pažnju materijalnoj strani pravnog posla.¹³⁸

¹³¹ O testamentima Barana u Veneciji v. i Lovorka Čoralić, Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima (XV-XVIII st.), Povijesni prilozi 19, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2000., str. 136. U brojnim testamentima Barana sačinjenim u Veneciji izrečene su i želje za mjestom pokopa u župnim crkvama odn. bratovštinama, kao i namjena legata bolnicama odn. uz formulaciju "*item dimitto pauperibus mee contrade ...*". L. Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001., str. 195, 210, 272.

¹³² Josip Lučić, Političke i kulturne prilike u Dubrovniku na prijelazu XII u XIII stoljeće, Samostan male braće u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 1985., str. 19.

¹³³ A. Cvitanić ... op. cit., str. 119.

¹³⁴ Risto Kovijanić, Bar ... op. cit., str. 219. Testamenti, *cartas*, instrumenti, *sententias et alia acta iudiciaria* - N. Nikezić ... op. cit., str. 6.

¹³⁵ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 160.

¹³⁶ Dr Svetislav Marinović, Ratko Vukotić i Marko Dakić, Crnogorsko sudstvo kroz istoriju, Feljton, Pobjeda, 30. maj 1999.

¹³⁷ C. Jireček, Die Romanen ... II, op. cit., s. 17.

¹³⁸ Dr Svetislav Marinović ... op. cit. Auditori su postojali i u Kotoru i Budvi - N. Nikezić ... op. cit., str. 21.

Auditore je birala komunalna vlast, pa su oni vršili nadzornu funkciju umjesto kolegija notara koji u primorskim gradovima nisu postojali. Dužina mandata ovih visokih gradskih činovnika izgleda da je bila godinu dana¹³⁹.

Za neke posebno značajne pravne poslove Statuti su uveli obavezno postojanje notarske karte kao forme za zaključivanje ugovora i uslov njegove punovažnosti.¹⁴⁰ Notarska karta bila je bitan elemenat za zaključenje (*forma ad solemnitatem*) ugovora o kupoprodaji nekretnina, realizacije zajma, zaloge, kod miraza i testamenta.¹⁴¹ Tako se i kipar Mihoje Brajkov u Dubrovniku pominje 22. februara 1347.: "*Micoe maritus Mirne se presentavit, quia dixit se habere cartam notarialem super ipsum ... et bona sua*"¹⁴². Notari su obično sačinjavali ugovore za krupnije novčane transakcije, koji su se držali u arhivu opštine. Zaduživanje se vršilo uz notarsku ispravu odgovarajuće forme, obično ovjerene od sudija i auditora, kao neophodan preduslov njenog prihvatanja od strane drugih sudova kao valjanih dokaza.

Opštinski notar je bio obavezan da unosi prepise svih isprava, javnih i privatnih, u posebnu knjigu - "*catastico*", na osnovu koje su se mogli izdavati vjerodostojni prepisi u slučaju gubitka originalnog dokumenta. Katastih je takođe predstavljao i dokaz o vlasništvu nad nepokretnostima. Budvanski statut navodi slučajeve u kojima notarske isprave neće imati pravnu snagu: ukoliko je falsifikovana, ukoliko je u njoj naknadno nešto mijenjano, ako je sastavljena bez prisustva svjedoka i ukoliko ne potiče od ovlaštenog notara¹⁴³.

Dvadesetih godina XIV v. Dubrovčani su proglasili da notarske karte sastavljene u gradovima od Bara do Drača nemaju pravnu snagu jer nisu sastavljene u propisanoj formi.¹⁴⁴ To je teško razumjeti ako se ima u vidu da je Bar već prethodnog stoljeća imao svojeg notara, i da su barske isprave početkom XIV vijeka svakako bivale registrovane kod dubrovačkih notara.¹⁴⁵

Odredba kotorskog statuta (*cap. 297*, od 6. oktobra 1332.) proglašava nevažećim na sudu isprave notara izdate u gradovima od Bara do Drača. Kao razlog za donošenje ovakve odredbe navedeni su "nemar notara koji se u sastavljanju isprava nikako nisu držali načina i oblika kako je to tražilo pravo, zbog čega je kotorska opština podnijela mnogo šteta".¹⁴⁶

Instrumenta iz drugih kancelarija svakako su se nalazila kod Barana i u Baru.

Prvi poznati kotorski notar bio je presbyter Junius, 1200. godine. Od notara u Baru, prema navedenim dokumentima, pominju se: Pascal (moguće da je boravio u Baru, prema dokumentu od 6. jula 1252.), Natalis Belucii (1311.), Marin Baranin, arhidijak (1333.), Nicolaus de Archilupis *cancellarius* za vrijeme despotovine, Marinus Crateo "*noder dela communita de Antivari*" (1432.-43.), Don Dominichus Capsenta (1433.), Šimun Domazijan u Drivastu (1468.); pisar Ivan Krstitelj Bianchi u Veneciji (1572.-73.)¹⁴⁷, Don Petar Goetich, apostolski protonotar (1665.).

¹³⁹ Ž. Bujuklić, op. cit., str. 59-60.

¹⁴⁰ N. Bogojević - Gluščević, *Negotium* ... op. cit., str. 125.

¹⁴¹ Ibid. str. 119. Istaknut je značaj notarskih instrumenata kao dokaznih sredstava o zaključenom poslu i kao konstitutivnih elemenata neophodnih za nastanak i pravnu valjanost posla - str. 125.

¹⁴² C. Fisković, *Romansko-gotički slog samostana Male braće, Samostan ...* op. cit., str. 420. Jurica Bačić, Laurencije, općinski vikač dubrovački četrdesetih godina XIV stoljeća, *Naše more* br. 3-4/86, 10. rujan 1986., str. 147.

¹⁴³ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 58-59.

¹⁴⁴ Bar grad ... op. cit., str. 22.

¹⁴⁵ Bar grad pod Rumijom, *Srednji vijek* - Dr Sima Ćirković ... op. cit., str. 22.

¹⁴⁶ Ž. Bujuklić ... op. cit., str. 191.

¹⁴⁷ Lovorka Čoralić, *U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001.*, str. 26.

Zaključak

Statut grada Bara najvjerojatnije je nastao prvih decenija XIV. vijeka, s obzirom da se njegove odredbe posredno već pominju u dokumentu od 19. maja 1330. godine. Statut je vjerovatno oformljen u nizu kodifikovanja pravila južne redakcije statuta istočnojadranskih gradova, dok njegovi pojedinačni pravni akti potiču iz druge polovine XIII v., budući da se pomen notara u Baru u istorijskim izvorima vezuje za 1252. godinu.

Rad polazi od javnopravnih aspekata i uređenja vlasti autonomne komune i odluka opštinskih vijeća, kolektiranjem dokumenata normativnog sadržaja daje osnovne karakteristike privatnopravnih odnosa iz domena građanskog, nasljednog, obligacionog i drugih grana prava, te se posebno osvrće na krivičnopravne norme i jurisdikciju, prvostepeni i apelativni sudski postupak. Posredno utvrđena pravna pravila i instituti, združeni tako da izdvajaju komunitet iz šireg državnopravnog sklopa, utemeljenje nalaze i u statutarnim normama drugih, posebno bližih i većih jadranskih komuna. Značajna pažnja posvećena je nadbiskupiji kao instituciji koja je dala osobit pečat medievalnom Baru, kao i notarijatu, u kojem su nastali akti koji će tvoriti *Statuta et leges civitatis Antibari*.

Prilog proučavanju statuta medievalnog Bara, sa pravnim pitanjima i aspektima čije sagledavanje razmatra, predstavlja začetak poniranja u dublju pravnu prošlost Bara.

STATUTA ET LEGES CIVITATIS ANTIBARI (AGGIUNTA ALLO STUDIO DELLO STATUTO DELLA ANTIVARI MEDIVALE)

Lo Statuto della città di Antivari risale più probabilmente nei primi decenni del XIV sec, tenendo conto del fatto che le sue decisioni si ricordano indirettamente già nel documento del 19 maggio del 1330. Lo Statuto probabilmente fosse composto nella serie della formazione delle regole codificate della redazione meridionale degli statuti delle città adriatiche orientali, mentre i suoi particolari atti legali risalgono alla seconda metà' del XIII sec., visto che la menzione dei notai ad Antivari nelle fonti storiche si lega al 1252.

Sebbene il libro dello Statuto della Antivari medievale non sia conservato, alcune decisioni legali e' possibile ricostruire dagli avviamenti citati negli scritti dell'archivio cattarino, raguseo, veneziano e altri. Così' in un modo esplicito si ottiene la visione della sociale struttura medievale cittadina, nonche' le idee fondamentali degli istituti basilari giudiziari.

Il lavoro parte dagli aspetti pubblici giudiziari e l'ordinamento delle autorità della comune autonoma, dalle decisioni dei consigli comunali, con il raccogliere dei documenti del contenuto normativo da' le caratteristiche fondamentali dei rapporti privati giudiziari dell'ambito del diritto civile, di successione, obbligazionario e degli altri rami del diritto, facendo un cenno speciale alle norme penali giudiziarie e alla giurisdizione, alla procedura di primo grado e d'appello. Un notevole attenzione è dedicata alla archidiocesi come all'istituzione che aveva dato un marchio speciale alla Antivari medievale, nonche' al notariato, in cui erano generati gli atti i quali avrebbero formato *Statuta et leges civitatis Antibari*.

L'aggiunta allo studio dello statuto della Antivari medievale, con i concetti legali e gli aspetti delle quali osservazioni considera, rappresenta il principio dell'immersione nella più profonda storia giuridica di Antivari.

LITERATURA

1. Prof. dr Nevenka Bogojević-Glušćević, *Negotium i instrumentum* u gradovima na jadranskoj obali u XIV vijeku, Istorijski zapisi, godina LXXI br. 1-2, Podgorica 1998.
2. Prof. dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Statutarna pravila o pomorskoj havariji u srednjovjekovnim istočno-jadranskim gradovima, Pravni zbornik 1-2/2001, Podgorica 2001.
3. Prof. dr Nevenka Bogojević-Glušćević, Iz pravnog života srednjovjekovnih primorskih gradova, Podgorica 2002.
4. Fernand Braudel, Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II, Tom I, Podgorica/Beograd 2001.
5. Durđe Bošković, Stari Bar, Beograd 1962.
6. Novak Nikezić, Miraz u kotorskom pravu u prvoj polovini 14. vijeka, Istorijski zapisi - 1/1995, Podgorica 1995.
7. Constantin Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Wien 1910.
8. Bar grad pod Rumijom, grupa autora, Bar 1984.
9. Vasilije Lukić, Prečista Krajnska, Cetinje 1974.
10. Istorija Crne Gore 2, tom 1, grupa autora, Titograd 1970.
11. Istorija Crne Gore 2, tom 2, grupa autora, Titograd 1970.
12. Risto Kovijanić, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek), knjiga I - Istorijski institut Crne Gore, Cetinje 1963.
13. Risto Kovijanić, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, Istorijski zapisi 3-4, godina XXVI, knjiga XXX, Titograd 1973.
14. Risto Kovijanić, Koterski medaljoni, Beograd 1980.
15. Monumenta catarensis, volumen 2 (druga knjiga kotorskih notara, god. 1329., 1332.-1337.), priredio Antun Mayer, JAZU-CANU, Zagreb 1981.
16. Storia del diritto marittimo italiano nel Mediterraneo, Riniero Zeno, Milano 1946.
17. Luigi Carducci, Storia di Salento, La Terra d'Otranto dalle origini ai primi del Cinquecento, Galatina (LE), 1993.
18. Momčilo Spremić, Ratačka opatija kod Bara, Zbornik Filozofskog fakulteta, knjiga VIII, Spomenica Mihaila Dinića, 1, Beograd 1964.
19. Ivan Marković, Dukljansko-barska metropolija, Zagreb 1902.
20. Žika Bujuklić, Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune, Nikšić 1988.
21. Nikola Vučković, Srednjovjekovni statut grada Budve, Budva 1970.
22. Vuk Vinaver, Privilegije grada Bara, Istorijski zapisi, godina XV, knjiga XIX - 1, Titograd 1962.
23. Marin Bici, Iskušenja po putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. godine, Budva 1985.
24. Savo S. Marković, Barski patricijat, Bar 1995.
25. Mr Savo Marković, Izvještaj potestata Andrije Capella o građanskim nemirima u Baru 1512. godine, Istorijski zapisi, Godina LXXII, Br. 1-2/1999, Podgorica 1999.
26. Ivan Božić, Nemirno pomorje XV veka, Beograd 1979.

27. Dr Lujo Margetić, Nasljedno pravo discendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu br. 3, Zagreb 1972.
28. Irmgard Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Beograd 1960.
29. Dr Antun Cvitanić, Odredbe splitskog statuta o zaštiti arhivske građe i neka razmišljanja o važnosti arhivskog istraživanja za pravno-povijesnu znanost, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1, Beograd 1987.
30. Josip Luetić, O međunarodnoj djelatnosti moreplovaca, trgovaca i brodova iz Herceg-Novog, Perasta, Kotora, Budve i Bara u pomorskoj privredi Dubrovačke Republike 1566-1650., Boka 17, Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Herceg-Novi 1985.
31. Josip Luetić, Iz nautičko-brodarskih i lučko-trgovačkih veza i odnosa između luke Bar i Dubrovačke Republike 1564-1630., Moreplovci i brodovi župe dubrovačke u Baru, Naše more, br. 3-4/86, 10. rujan 1986., godina XXXIII, Dubrovnik.
32. Dr Josip Luetić, O pomorsko-gospodarskim vezama Boke Kotorske i Dubrovačke Republike XVI-XIX stoljeća, Naše more br. 3-4/90, prosinac 1990. godina XXXVII.
33. Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, Split 1964.
34. Ruža Ćuk, Srbija i Venecija u XIII i XIV veku, Beograd 1986.
35. Samostan Male braće u Dubrovniku, grupa autora, Zagreb - Dubrovnik 1985.
  - Cvito Fisković, Romansko-gotički slog samostana Male braće;
  - Cvito Fisković, Gotičko-renesansni slog samostana Male braće;
  - Josip Lučić, Političke i kulturne prilike u Dubrovniku na prijelazu XII u XIII stoljeće
36. Arhiv i nauka, Urednik Dr Miloš Milošević, Beograd 1980.
37. Dr Svetislav Marinović, Ratko Vukotić i Marko Dakić, Crnogorsko sudstvo kroz istoriju, Feljton, Pobjeda, 30. maj 1999.
38. Jurica Bačić, Laurencije, općinski vikač dubrovački četrdesetih godina XIV stoljeća, Naše more br. 3-4/86, 10. rujan 1986.
39. Lovorka Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001.
40. Lovorka Čoralić, Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV. - XVIII. st.), Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Volumen 17, Zagreb 2000.
41. Lovorka Čoralić, Prilog poznavanju prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima (15.-18. stoljeće), Povijesni prilozi 22, god. 21., 1-240, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002.
42. Lovorka Čoralić, Iz pomorske prošlosti istočnoga Jadrana: tragovima hrvatskih kapetana i paruna brodova u Mlecima, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Volumen 19, Zagreb 2001.
43. Lovorka Čoralić, Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima (XV-XVIII st.), Povijesni prilozi 19, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2000.
44. Lovorka Čoralić, U gradu svetoga Marka, Zagreb 2001.
45. Šime Ljubić, Commissiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji), sv. III: Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, volumen undecimum, Zagrabiae 1880.